

Geen mirre en geen goud

Een Goudriaans kerstverhaal

Goudriaan is een echt Alblasserwaards dorp. Huizen en hoeven liggen langs het slingerende riviertje waaraan het dorp zijn naam ontleent. Vooraan de oude kerk, met de uit het lood staande toren. Daarachter de dubbele lintbebouwing in het uitgestrekte polderland dat doorgraven is met talloze sloten en slootjes. Tientallen bruggen en dammen vormen de verbinding tussen de verschillende landerijen. Honderden kopstoven¹ behoren al even onlosmakelijk tot het decor van dit gebied. De jaargetijden geven in elk seizoen aan deze omgeving een extra schoonheid, die de schilderachtigheid vergroot. Was het daarom dat Melchior Busschaert in 1918, na het doven van de grote wereldbrand, op Goudriaan was gebleven?

Er waren talrijke Belgische gezinnen bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog via Bergen op Zoom en Dordrecht in de Waard neergestreken. Maar toen bij het intreden van de wapenstilstand het leven in hun geboorteland normaliseerde, waren ze ook weer teruggekeerd. Melchior Busschaert niet. Hij huurde er sinds zijn komst de opkamer in het voorhuis van Hannes den Hartog, op de Noordzijde. Het stond omstreeks die tijd door het sterven van Hannes'

1. Knotwilgen.

schoonmoeder juist leeg en was voor de Belgische vluchting een passend onderdak.

Er waren maar weinig mensen op de hoogte van de oorzaak waarom Mels den Bels (zoals ze hem op Goudriaan waren gaan noemen) was gebleven. Hij leefde tamelijk op zichzelf en was kunstschilder van professie. Dat laatste was al een bijzonderheid op zichzelf. De Goudrianers waren een ijverig volkje. Kerks en werks, als overal in de Waard. En dat was nou iets wat aan de man uit het Belgenland ontbrak. Men fluisterde van hem dat hij wel rooms zou zijn en dat was bijna net zo erg als heidens. En dan werks ... Iemand die de dag doorbracht met het verven van landschappen en stillevens moest op z'n best een beetje zonderling zijn. Ze waren hier gewend te denken aan de opbrengst van melk en kaas, van boter en eieren, vee en landerijen. Maar wat kon nu de baat zijn van schilderwerk, al was het nog zo prachtig. 'Van een mooi bord kin je nie ete', zeiden ze op Goudriaan.

Hannes den Hartog, die er wel van wist, liet de mensen in Goudriaan denken wat ze wilden.

Als ze hem zaterdagsavonds in de scheerwinkel aan de tand voelden, liet hij z'n dorpsgenoten even wijs als ze waren. Eens, toen hij als laatste klant op het punt stond de scheerwinkel te verlaten, meende Siem van Sane, de barbier, van het vertrouwelijke ogenblik gebruik te moeten maken.

'Hannes', teemde hij, 'waarom zou dien Bels bij jou in 't voorhuis nog niet naar 't Belgenland teruggegaan zijn?'

Hannes, die zich net in z'n duffelse jekker hees, wreef zich nadenkend over z'n gladgeschoren kin en kwam vertrouwe-

lijk een beetje dichter bij Siem van Sane staan. Toen had hij gezegd: ‘Siem, kin jij een geheim beware?’

En Siem, die meende dat hem nu heel wat toevertrouwd zou worden, had begerig geantwoord: ‘Netuurluk Hannes, hoor jij mijn welles over een ander prate?’

Zonder op dat laatste te letten had Hannes toen gezegd: ‘Nou, dat kin Mels ok!’

Toen was hij de donkere avond ingestapt. Siem van Sane was van hem niets wijzer geworden.

Mels zelf kwam nooit bij Siem van Sane, de Goudriaanse barbier. Hij liet de haargroei op z’n kin en wangen ongemoeid. Als zijn grijze lokken wat al te ver onder z’n verschoten flambard uitstaken, liet hij zich knippen in de herensalon op de Langendijk, in de stad van Gorkum.

Regelmatig ging hij naar de Arkelstad waar hij zijn doeken probeerde te verkopen bij Reinier van der Hoven, de kunsthandelaar.

Als hij zijn zaken geregeld had, keerde hij over de Schelluinse Voordijk, het Pinkeveer en de Postkade terug naar Goudriaan. Steevast bracht hij dan een bezoek aan de gelagkamer van ‘De Maat’, de enige herberg die Goudriaan rijk was (de stille knip² van Wijntje Rietveld op de Noordzijde niet meegerekend).

Een kroegloper was de schilder in ’t geheel niet, maar dit bezoek aan het oude café sloeg hij niet gauw over. Meestal was het laat in de middag en op dat tijdstip had Nol de kastelein bijna geen klanten. Mels dronk kalm zijn pintje bier,

2. Clandestiene drinkgelegenheid.

soms veegde hij het schuim uit z'n knevel en knoopte met Nol een praatje aan. Het was de uitbater van 'De Maat', die achter de tapkast belangstellend luisterde, in de loop van de tijd enigszins duidelijk geworden waarom Melchior Buschaert niet naar zijn vaderland was teruggekeerd.

Toen de Duitsers in 1914 bij hun opmars door België Antwerpen bombardeerden, was ook Melchior's huis getroffen. Zijn vrouw en twee jongens waren daarbij omgekomen. Hijzelf had het er levend afgebracht. Gewond naar lichaam en geest was hij onder het puin van zijn huis vandaan gehaald. Rood was de hemel boven de tweede stad van België, toen hij in een lange stoet vluchtelingen en gewonden stad en vaderland verliet, op weg naar het neutrale Holland.

Onuitwisbaar bleef dat beeld in zijn geheugen gegrift. Als Melchior soms sober en toonloos een brokstuk van zijn levensverhaal aan Nol de kastelein had verteld, nam hij een flinke slok bier en bleef dan lange tijd voor zich uitstaren. Nol wreef tijdens die stilte wat denkbeeldig stof van het buffet en zei ook niets, totdat de kunstschilder zijn gelag betaalde en opstapte.

Het was bij een dergelijke gelegenheid dat de man uit België bijzonder in zichzelf gekeerd was. Nol wist ook niet beter dan er het zwijgen toe te doen. Maar hij zag wel dat er veel in de schilderskop omging. Na de laatste teug gerstenat zette Melchior zijn pul iets te nadrukkelijk neer. Toen keek hij de man achter de bar uitdagend aan en zei: 'Awel, gij tapper, hoe haat ik dat gezeur aan mijne kop! Ik zij een vrije vogel

en ik pint naardat het mij voor den geest komt. Maar nou heeft die Gorkumse kunstkraker mij mooi opgezadeld met een opdracht van een nonnekesklooster uit het Brabantse! Of ik een schilderstuk voor hunne refter wilde maken over de aanbidding van de wijzen uit het oosten ...'

Hier zweeg Mels een ogenblik. Nol, hoewel niet snel om woorden verlegen, wist niet wat hij zeggen moest. Het was ook niet nodig, want even later vervolgde de schilder, als sprak hij voor zichzelf: 'Nimmer had ik me meer in willen laten met die hele santenkraam van de kerk. Ik heb Antwerpen zien branden. Ik heb tot God geroepen. Geschreeuwd! Tevergeefs! Mijne jongens en hunne moeder stierven onder het puin. Nu moet ik schilderen. Ik móét, want ik heb de laatste tijd weinig doeken kunnen verkopen en ik moet Hannes den Hartog toch ook zijn huurpenningen betalen.'

Toen, als uit een andere wereld zich tot Nol wendend: 'En jou je gelag ...'

De kastelein van 'De Maat', niet op de hoogte of de Goudriaanse kerk vanbinnen wit of zwart was en zeker niet gewend om een gesprek over een godsdienstig onderwerp te voeren, was blij met de laatste opmerking. Het gaf hem houvast het gesprek te hervatten.

'Mels', zei hij, 'et is zo, dan we allemaal wel is wat motte doen daer we gien trek in hebbe. Man, schilder voor die nonne dat schilderij. Strijk je geld op en daermee uit!'

Mels antwoordde niet. Een kwartier later, toen de bode uit Nieuwpoort zijn paard aan een van de ringen van de uitspanning vastmaakte, stapte hij op. Nol zag hem die herfst niet meer in 'De Maat'.

Kwam Melchior gewoonlijk al bijna het huis niet uit, dat najaar zag men hem nergens. Eerst had hij dagenlang geen streek op het linnen gezet, uit weerzin tegen zijn opdracht. Toen was hij langzamerhand begonnen, gedachtig aan de nuchtere opmerking van Nol.

Vanuit zijn kerkelijke traditie hield Mels het aantal oosterse geleerden dat in Bethlehem het Christuskind kwam aanbidden op drie. Hij was opgevoed met de kennis van hun namen: Melchior, Balthasar en Caspar. Hij wist van de gaven: goud, wierook en mirre, die zij de Koning der Joden aanboden. Hij groepeerde hen in hun vorstelijke gewaden om het Kind Dat hen met verwonderde ogen aankeek vanaf de schoot van Zijn moeder. Achter hun rug was de open poort naar de straat. Lange tijd bleef dat gedeelte onbeschilderd. Slechts langzaam en met grote tussenpozen vulde de schilder deze opening. Zo traditioneel als de voorstelling van de koningen en het Kind was, zo ongebruikelijk waren de beelden die zich op de weg van Bethlehem naar Jeruzalem afspeelden. Met ongewone felheid, in hevige erupties, bracht Mels Busschaert die aan. Direct achter de opening vielen in het licht van de ster de schaduwen van de rijdieren van de oosterse wijzen. Maar verder, tegen de achtergrond van een brandende stad, waarvan de toren van de Onze Lieve Vrouwe Kerk van Antwerpen en de tempel van Herodes duidelijk herkenbaar waren, vluchtten talloze mensen de weg naar Bethlehem op ...

Het was half november toen het schilderij klaar was. Mels zou de Nieuwpoortse bode bericht doen om hem met het doek naar Gorkum te rijden. Van der Hoven, de kunsthande-

laar, had de Brabantse nonnetjes beloofd dat zij hun opdracht voor Kerst tegemoet konden zien.

Het leek wel of de kunstenaar zich leeg geschilderd had. Zo vurig als het doek geworden was, zo uitgeblust en mat was Mels. Hij zat de hele dag en staarde voor zich uit. Het liep al tegen december toen hij op een morgen zijn woning verliet. Tamelijk vroeg liep hij naar het eind van Goudriaan en wandelde over de Goosjesweg naar Noordeloos. Door Slingeland keerde hij langs de Smoutjesvliet terug. Het leek wel of hij het gebeurde van de laatste maanden van zich af gelopen had. De pittige winterlucht had hem goedgedaan. Hij had het landschap in zijn geest vastgelegd en zich voorgenomen verschillende beelden op het doek te schilderen.

Toen hij in het hoge voorhuis van Hannes den Hartog terugkeerde, was de middag al ver gevorderd. De schemering was ingevallen. Hij maakte het fornuis, dat bijna uitgegaan was, met een paar flinke blokken hout weer aan. Toen at hij zijn brood met wat opgewarmde erwtensoep van de vorige dag. Een behaaglijke warmte, na de winterse kou van de lange wandeling, doorstroomde de schilder. In het schemerduister van de late middag legde Melchior Busschaert zijn hoofd op z'n armen op de tafel en weldra sloep hij in. Alleen het rosse schijnsel van het vuur dat door de naden en kieren van het fornuis drong, gaf iets verlichting aan het vertrek. Zachtjes streek het soms over het schilderstuk en verlichtte het gezicht van het Kind Dat het Licht der wereld genoemd wordt ... Hoewel Mels het schilderij niet zag, was hij er zo mee bezig geweest dat het hem tot in zijn dromen verschrikte.

Groot en dreigend stonden de brandende gebouwen van Antwerpen en Jeruzalem op de achtergrond van het huis in Bethlehem, waar de wijzen hun geschenken en eerbied aan het Christuskind gaven. Daarvoor, tussen de talloze vluchtelingen, voelde Mels, liep hijzelf. Voortdurend op de vlucht voor de dreiging van het vuur. Hij zag de open poort van het huis in Bethlehem voor zich. De wijzen knielden neer en boden geschenken aan. Hij kon niet naar binnen. Zijn voeten waren loodzwaar, hij had het Kind niets te bieden, geen goud, geen wierook of mirre. Intussen was het vuur zo dichtbij dat de vlammen van de brandende stad om hem heen sloegen. In zijn oren klonk het hulpgeroep van vluchtende mensen en soldaten.

Toen schreeuwde hij zijn angst uit en van het geluid van zijn eigen stem schrok hij wakker. Verschrikt keek hij om zich heen. Het opkamertje was fel verlicht door het schijnsel van een groot vuur.

De vuurgloed kwam van buiten. Door het raam, waarvan de blinden niet waren gesloten, staarde Melchior verschrikt in de vlammenzee. In een flits begreep hij: de hofstee van Teunis Terlouw staat in brand!

Hij greep zijn jas en hoed en sprong het stoepje van zijn opkamertje af. De brandende hoeve stond aan de overkant van de Goudriaan, maar een loopbrugje over het veenwater-tje verbond beide oevers. Hoewel het feitelijk niet meer was dan een brede plank met een leuning, was Mels in een ogenblik aan de overzijde. Daar liep het al vol met mensen: burens die de getroffen familie te hulp waren gesnel en probeerden

nog wat huisraad te redden. Het ging er, zoals gewoonlijk in zulke omstandigheden, weinig ordelijk aan toe.

Ook de mannen van de Goudriaanse brandwacht waren met hun handspuitje op de plaats van het onheil aangekomen. Zij stelden wanhopige pogingen in het werk om met hun gebrekkige middelen de vlammen te bedwingen. Op dat moment kwamen nog een paar mannen, Teunis Terlouw was er zelf ook bij, uit het brandende huis. Ze sleepten een grote kast met zich mee. Juist toen ze die goed en wel hadden neergezet, keek de boer om zich heen. Hij miste Jacob, z'n oudste jongen, een knaap van een jaar of twaalf. Dapper was hij met de anderen mee naar binnen gegaan om nog te redden wat er te redden viel. Maar bij deze laatste poging was hij niet teruggekomen.

'Jacob!' schreeuwde Teunis Terlouw. 'Jacob!'

Toen deed hij wanhopig enkele passen naar voren. Maar inmiddels had het vuur zich ook meester gemaakt van het voorhuis. Vlammen en rook kwamen door de deur en de opgeschoven ramen naar buiten. Omstanders hielden de vertwijfelde vader in bedwang en een vrouwenstem begon ook te roepen: 'Jacob! Jacob!'

Toen stormde een man naar voren. In het licht van het vuur zagen de Goudrianers het gebeuren. Hij hield zijn breedgerande flaphoed voor z'n mond en baard en rende het brandende huis binnen. Het duurde minuten, het leken uren. Toen kwam Mels terug. Z'n flambard en baard hadden vlam gevat. Hij hapte naar adem, maar ... hij sleepte wat mee. Een jongenslichaam, slap, door de rook bevangen. Eenmaal buiten het bereik van het vuur liet hij het los en met een

kreet van pijn en overwinning sprong hij in het water van de winterkoude Goudriaan.

Toen burgemeester De Slijper de andere dag kwam kijken naar de gevolgen van de brand ging hij ook naar Hannes den Hartog. Jannigje van Hannes den Hartog was 's morgens al wezen kijken in het voorhuis en had Mels koortsig in de alkoof gevonden.

Samen met haar ging de burgemeester naar de woning van de redder van Jacob van Teunis Terlouw. De schilder lag nog te bed. Het zweet parelde op z'n voorhoofd, terwijl z'n handen onrustig over de dekens zochten. De burgemeester keek rond. Op de grond lagen de natte, besmeurde en door het vuur aangetaste kleren van de man die gisteravond zijn leven waagde voor een jongen uit zijn dorp. Hij begreep: hier moest hulp komen. 'Vrouw Den Hartog', zei hij tegen Jannigje, 'ik laat je man de dokter uit Noordeloos halen. Let intussen zo goed mogelijk op Busschaert en als er iets nodig is voor zijn verpleging, laat mij dat weten, daar zorg ik voor.'

Die opdracht volbracht ze trouw. Jannigje was een eenvoudige boerenvrouw die van de wereld buiten Goudriaan niet veel wist. Maar ze had een hart van goud en groot was haar zorg voor de man die het leven van haar overbuurjongen had gered. Regelmatig nam Hannes haar plaats over, zodat ze een poosje rusten kon. Toen de avond over Goudriaan viel, zat ze in het opkamertje dat eens door haar moeder bewoond werd. Laat in de middag was de dokter nog een keer geweest.

‘Vannacht verwacht ik een crisis’, had hij gezegd. Jannigje had geknikt. Ze begreep dat het vannacht erop of eronder zou gaan. De zieke was niet bij kennis. Als hij sprak, was het wartaal. Stil zat ze bij de deur van de alkoof. Als ze het kamertje inkeek, bleven haar ogen rusten op het schilderij. Terwijl ze de prachtige kleuren bewonderde, werd ze opgeschrikt. Er klopte iemand op de deur. Wie? Voorzichtig werd de deur geopend; met een lantaarntje in de hand stapte dominee Alders binnen. De Goudriaanse herder was ’s morgens ook al geweest. Jannigje had hem nu niet meer verwacht.

‘Mar domenee’, begon ze, ‘zo laat nog ...’

‘Ja, vrouw Den Hartog, ik wilde voor de nacht de zieke nog opzoeken ...’

Voorzichtig liep hij naar het bed. Terwijl hij ging zitten trachtte hij de almaar zoekende handen houvast te geven aan de zijne. Intussen luisterden ze samen naar de gebroken klanken die de zieke voortbracht. Soms vingende er wat van op. Het ging steeds over vluchten en brand, en dan zei hij plotseling: ‘Ik kan er niet bij ... ik heb niets ... niets, om het Kind te geven ...’

Het licht van de petroleumlamp bescheen het voltooide schilderij. Het viel glanzend op de prachtige kleuren van het doek. Het deed de geschenken van Melchior, Caspar en Balthasar, goud en wierook en mirre, schitteren. Intussen lieten de lege handen van de schilder zien wat hij in zijn koortsdromen sprak: ‘Ik heb niets, niets ...’

Voor dominee Alders huiswaarts ging, bad hij voor dit schaap dat van zijn kudde niet was en droeg het op aan het Kind Dat geen geschenk nodig had.

Die nacht bracht de crisis. Kort en hevig. Uitgeput viel Mels ten slotte in slaap. Het was het begin van zijn genezing.

Het was al laat in de middag op de dag voor Kerst, toen in de scheerwinkel van Siem van Sane verteld werd dat Mels den Bels al gauw naar Antwerpen terug zou keren. Het speet Siem bar dat Hannes den Hartog die dag al vroeg door hem bij de neus genomen was, anders had hij eens voorzichtig kunnen informeren ...

Het was maar goed dat hij niet zag hoe dominee Alders op de middag van de tweede kerstdag de Noordzijde van Goudriaan op ging. Toen deze bij het hoge voorhuis van Hannes den Hartog aankwam, werd hij begroet door Teunis Terlouw, diens vrouw en kinderen. Ook zij waren op pad naar het opkamertje van Melchior Busschaert. Daarbinnen was het bepaald niet ruim. De kleine brakkies³ van Teunis en Jaantje Terlouw kregen een plaatsje op een stoof voor het fornuis. De groten zaten om de tafel. Jannigje den Hartog had chocolademelk gemaakt. Die hield ze warm in de mooie, gebloemde chocoladeketels op de rand van het fornuis. De kinderen wezen – nog wat onwennig in het huis van deze vreemde, bebaarde, kunstschilder – naar het grote schilderij van de wijzen uit het oosten. Het was door alle gebeurtenissen nog niet naar het Brabantse gebracht.

Jacob, die na zijn redding door Mels al meer bij de schilder was geweest, was al vrijer. Hij nam zijn broertjes en zusjes mee naar het prachtige doek. De kinderen bewonderden de

3. Kleine kinderen.

mooie kleuren en de kleine Aantje van vijf wees naar het brandende tafereel op de achtergrond; ze vroeg: 'Is dat ons huis?'

'Ja', antwoordde Mels, 'en het mijne.'

'En weet je', vervolgde hij, 'we kregen allemaal weer een onderdak, jullie en ik; een veilig plekje om te wonen.'

Over hun hoofden heen keek dominee Alders ook nog een keer naar het schilderij. Toen zag hij wat nog niemand gezien had: Mels had iets aan het doek toegevoegd. Het moest gebeurd zijn na de nacht waarin hij in zijn koortsdromen had geroepen: 'Ik kan er niet bij, ik heb niets ...'

In de schaduw van de eerste wijze stond, heel fragiel, nog een man. Hij heette ook Melchior, maar was kunstschilder van professie. Hij stond met lege handen en zijn hele wezen was gericht op het Middelpunt van het schilderstuk.

Samen dronken ze van de warme chocolademelk en aten van het eigengebakken krentenbrood van Jannigje van Hannes den Hartog, terwijl ze luisterden naar Melchiors plannen om terug te keren naar Antwerpen.

'Het is goed, Busschaert', zei dominee Alders ten slotte, 'het Kind op het schilderij heeft, toen Hij groot geworden was, gezegd: "De vossen hebben een hol en de vogels een nest, maar voor Mij is er geen plaats." Daarom is er voor ons plaats in Goudriaan, maar ook in Antwerpen.'

Voor ze naar huis gingen zongen de kinderen de kerstversjes die ze geleerd hadden: 'Stille Nacht', 'Nu zijt wellecome' en 'Komt allen tezamen'.

En toen zette een van hen in: 'Vaste rots van mijn behoud ...'
Moeder Jaantje wilde nog zeggen: 'Dat is helemaal geen
kerstversje', maar dominee Alders zong al mee, tot het derde
couplet toe:

'Zie, ik breng voor mijn behoud,
U geen wierook, mirr' of goud;
Moede kom ik, arm en naakt,
Tot de God, Die zalig maakt ...'

KIND VAN BETHLEHEM

Het Christuskind Dat bij ons kwam,
Die Herder was en ook het Lam,
werd need'rig in een stal geboren
om helemaal bij ons te horen.

Er was in 't stadje Bethlehem
geen huis, geen hart, geen plaats voor Hem.

Wie daar de Koning wilde zoeken
moest naar een stal. In stro en doeken
lag hier Gods Zoon, een kind als wij;
Nooit kwam de Heiland dichterbij.

Hij vond geen plaats, maar aan Zijn voeten
kon 't kleinste kind Hem dankbaar groeten.